

УДК 329.63

Васильчук Є. О.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри державного управління та соціально-політичних наук Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВПЛИВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ЗРОСТАННЯ РАДИКАЛІСТСЬКИХ НАСТАНОВ ТА ЕКСТРЕМІСТСЬКИХ ПРОЯВІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ

Констатується, що поширення екстремістських настроїв значною мірою обумовлюється девальвацією і розпадом ціннісно-нормативної системи, що негативно позначається на процесах соціалізації та адаптації молодого покоління, суттєво звужує рівень його інтегрованості до процесів, що відбуваються у суспільстві.

Ключові слова: політичний радикалізм та екстремізм, молодіжне середовище, ціннісно-нормативна система, механізми соціалізації.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Україна перебуває у процесі кардинальних змін різних сфер суспільного життя. Ці трансформаційні процеси безпосередньо позначаються на соціальному самопочутті населення, обумовлюючи зміни базових принципів формування ідентичностей як окремих індивідів, так і соціальних груп. Поляризація інтересів у соціальній, економічній, політичній, культурній площинах сприяє зростанню протиріч, які під впливом суб'єктивних і об'єктивних чинників, можуть перерости у соціально-групові конфлікти.

За таких умов молодь внаслідок соціально-психологічних особливостей, притаманних її віку, імпульсивних, хаотичних реакцій на життєві труднощі і негаразди, є найбільш схильною до накопичення і реалізації протестного, деструктивного потенціалу. Проблема зростання агресивності молодого покоління, збільшення кількості саморадикалізованих осіб і неформальних екстремістські налаштованих молодіжних груп на тлі економічних і соціокультурних перетворень заслуговує особливої уваги вчених-суспільствознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Молодіжний радикалізм та екстремізм внаслідок варіативності своїх проявів перебуває у фокусі уваги представників різних соціогуманітарних наук. Серед наявних наукових праць, що висвітлюють зазначену проблематику, заслуговують на увагу дослідження Р. Амірокової [1], Н. Бааль [3], В. Бокарева [4], Д. Гуськова [5], Ю. Зубок [6], В. Чупрова [6], Є. Кубякіна [9] та ін. Проте, доводиться констатувати, що на сьогодні відсутні наукові праці, що висвітлюють особливості процесів ескалації екстремістських настроїв у суспільстві. Зазначена обставина й визначає актуальність пропонованої статті.

Метою статті є аналіз впливу масової культури на зростання радикалістських настанов та екстремістських проявів у молодіжному середовищі України.

Виклад основного матеріалу. Виникнення і поширення у молодіжному середовищі України радикалістських настанов та екстремістських практик обумовлюється деформацією соціальної системи у цілому. Корозія духовних і світоглядних настанов зумовлює актуалізацію різноманітних ідей, які мають значний деструктивний потенціал, а тому становлять значну небезпеку для суспільства. Також безпосередній потужний вплив на формування ціннісно-нормативних настанов молодого покоління здійснюють соціально-економічні катаклізми останніх років. Аналіз актуальної соціокультурної ситуації в Україні дозволяє виокремити низку взаємопов'язаних чинників, які сприяють ескалації екстремізму.

Процес соціального становлення сучасної молоді відбувається в умовах розвитку нових форм соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних відносин. Суперечливий характер цього процесу зумовлює деформацію морально-духовних орієнтирів, сприяє появі і укоріненню у свідомості молоді ціннісних настанов, що впливають з культу матеріалізму, споживацтва і прагматизму. Комерціалізація різних сфер суспільного життя, майнова нерівність і перманентна боротьба за матеріальні блага зумовили переосмислення і зміну ставлення молодих людей до ролі духовних цінностей у їхньому житті. Вимір усіх аспектів духовного життя виключно матеріальними категоріями зумовив поширення серед молоді егоїстичних і егоїстичних настанов, цинізму, агресивності і жорстокості. Досягнення високого рівня матеріального добробуту набуває у молодіжній свідомості статусу надмети, реалізувати яку можливо, не зважаючи на будь-які соціальні заборони і обмеження. Такі обставини, поєднуючись із падінням авто-

ритету і престижу освіти і знань, кризою моральних цінностей, низьким рівнем правосвідомості є визначальними чинниками, що зумовлюють появу різних форм девіантної поведінки і криміналізації молодіжного середовища.

Вагомим ризикогенним чинником, що обумовлює формування екстремістських настроїв серед молоді, є криза традиційних механізмів соціалізації і адаптації сучасної молоді. Сучасний російський науковець Є. Кубякін із посиланням на теорію американського соціолога Т. Парсонса визначає соціалізацію як процес засвоєння індивідом соціальних норм і цінностей, психологічних характеристик і поведінкових моделей, необхідних для успішного функціонування у конкретному суспільстві. Тому соціалізація є одним із ключових процесів, що відбуваються у соціумі, який має забезпечувати спадкоємність поколінь, культури, традицій, тобто слугувати досягненню суспільної злагоди і стабільності [9]. Соціалізація індивіда безпосередньо залежить від сукупності соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних чинників, які визначають характер, напрямки і особливості перебігу цього процесу.

Одним із найбільш значущих механізмів соціалізації людини є, безумовно, сім'я. Як важлива суспільна ланка, вона закладає базові соціокультурні риси молоді особистості через засвоєння нею норм і етики спілкування і поведінки, цінностей і традицій. Сім'я як специфічна референтна група відзначається винятковою інтегрованістю усіх її представників, забезпечуючи їхні біологічні, духовні і соціальні потреби. Саме особливості сімейного виховання визначають напрямки і особливості інтеграції молоді людини до суспільних відносин. Відповідно, причини появи різних форм протиправної поведінки, зокрема, й духовне підґрунтя екстремізму, у багатьох випадках визначаються вадами сімейного виховання, що формують у молодих людей схильності до нетерпимості, агресивної поведінки, насильницьких способів розв'язання наявних протиріч і конфліктів тощо.

На сьогодні доводиться констатувати, що інститут сім'ї як один із найважливіших механізмів первинної соціалізації індивіда перебуває у кризовому стані, чому сприяє декілька причин. Бурхливий розвиток новітніх засобів масової комунікації (мережа Інтернет, соціальні мережі тощо) обумовлює суттєве поглиблення розриву міжпоколінних зв'язків. Це призводить до порушення усталеного процесу первинної соціалізації молоді особистості, за якої кібер-простір поступово усуває інститут сім'ї від процесу виховання, трансляції цінностей, традицій, життєвого досвіду, навичок тощо. У цьому контексті ми солідарні з думкою

російського дослідника В. Бокарева, який вважає, що сьогодні старші покоління виступають своєрідним соціальним бар'єром на шляху новітніх технологій, що бурхливо розвиваються [4]. Незначний життєвий досвід, властивий молодому віку максималізм і схильність до наслідування, підвищене психоемоційне, афектальне сприйняття реальності за відсутності альтернативних, адекватних джерел соціальної інформації сприяють віртуалізації молодіжної свідомості, що виявляється у схематизації і алгоритмізації мислення молоді відповідно до набутих кібер-штампів і ерзац-культурних зразків. Сюжети і елементи віртуальних практик стають нормою поведінки у реальному житті. Як наслідок, морально-духовні орієнтири, цінності та традиції, які збагачуються і передаються з покоління до покоління завдяки інституту сім'ї, визнаються у сучасному молодіжному середовищі архаїчними і нежиттєздатними, а тому стрімко втрачають свою актуальність для молодих людей. Відповідно, зростання проявів моральної розкутості, що в окремих випадках набуває форми розбещеності, укорінення у молодіжній свідомості елементів правового нігілізму і неповаги до старшого покоління формують у молоді схильності до агресивних форм і методів утвердження свого статусу у суспільстві.

Окрім деструктивного впливу віртуального світу на процес формування системи цінностей молодого покоління, нівелюванню ролі сім'ї сприяють згадувані вище економічні катаклізми. Вихід на перший план проблем матеріального забезпечення сім'ї зумовлює суттєве зменшення можливостей і часу, який приділяється сімейному вихованню молоді особистості. Зростання напруженості у відносинах усередині сім'ї через матеріальну незабезпеченість каталізує збільшення кількості випадків домашнього насильства, що призводить до перенесення цього негативного досвіду молодими людьми, які стали його свідками або учасниками, до свого життя. Крім того, це сприяє підвищенню рівня розлучень, зростанню кількості осіб, позбавлених батьківського піклування. Так, за даними Управління соціальних служб Міністерства соціальної політики України у 2012 р. суттєво збільшилась кількість нововиявлених і охоплених соціальним супроводом сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зокрема, у порівнянні з попереднім періодом у 2012 р. виявлено 195 991 сім'ю (у 2011 р. — 37 296 сімей), охоплено соціальним супроводом — 71 084 сім'ї (у 2011 р. - 22 524 сім'ї) [7]. Станом на початок 2013 р. в Україні проживає 92 865 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу виховується 11 751 дитина-сирота

та дитина, позбавлена батьківського піклування [7]. Таким чином, відсутність дієвого виховного впливу зумовлює звернення молоді до різних форм асоціальної і протиправної поведінки. Зазначені вище недоліки сімейного виховання знаходять свій вияв на інших етапах соціалізації молоді особистості під час навчання у школі, професійно-технічних і вищих навчальних закладах. Зневіра у власних можливостях покращити своє життя шляхом сумлінного навчання і оволодіння знаннями, примарність життєвих перспектив сприяють формуванню у молодіжному середовищі нігілістичних настанов, орієнтацій на культ грубої фізичної сили і насильства.

Наслідками послаблення регулятивної ролі усталених соціальних норм, криза традиційних механізмів соціалізації на тлі перманентних соціально-економічних негараздів сприяють поширенню девіантних форм поведінки у молодіжному середовищі. Поширення алкоголізації, наркоманії і токсикоманії серед молоді розглядається нами не лише як своєрідний ескапістський крок, «втеча» від життєвих негараздів та ілюзорне переміщення у інший світ, позбавлений поневірянь, труднощів і турбот. Зростання цих негативних явищ, підсилене впливом засобів масової інформації і соціальних мереж, є своєрідною даниною сучасній моді, що в уявленні представників молодого покоління дозволяє розширити коло спілкування серед однолітків, ствердитись у цьому колі, заявити про свій протест проти надмірної реальної чи ілюзорної опіки з боку батьків. У цьому контексті тривожною є статистика, яку наводять фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Так, за результатами проведених у 2010 р. досліджень виявлено, що 96,1% опитаних респондентів віком від 15 до 34 років мають досвід вживання алкогольних напоїв і лише 3,9% респондентів утримується від вживання алкоголю. 88% опитаної молоді вживають пиво, 74% - мають досвід вживання міцних алкогольних напоїв, а 48% - вживали алкогольні напої домашнього приготування [11, с. 92].

Іншою вагомою проблемою у молодіжному середовищі України є поширення наркоманії. За даними соціологічних опитувань фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України 9% респондентів віком від 15 до 34 років мають досвід вживання наркотичних речовин. Серед них найбільш поширеними є марихуана та гашиш (8% респондентів). 2% опитаної молоді мають досвід вживання екстазі, а 30% респондентів виявилися знайомими із особами, які вживають наркотики [11, с. 99].

Також поширення девіантних тенденцій обумовлюється відсутністю змістовного дозвілля для молоді через скорочення кількості і комерціалізацію спортивних і культурно-розважальних закладів. Зокрема, у Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр., розробленої Міністерством молоді та спорту України, констатується наявність кризової ситуації, що склалася у цій сфері. Серед проблем, що призвели до такого стану, називаються невідповідність потребам населення послуг, що надаються засобами фізичної культури і спорту за місцем проживання, роботи громадян та у місцях масового відпочинку населення, низький рівень ресурсного забезпечення дитячо-юнацького та резервного спорту, відсутність належної спортивної інфраструктури тощо [8]. Окрім проблем, пов'язаних із матеріально-технічним і фінансовим забезпеченням галузі фізкультури і спорту, варто відзначити відсутність належної пропаганди здорового способу життя серед молоді. За результатами дослідження «Молодь України: травень—червень 2006 р» встановлено, що переважна більшість молодих людей вільний час проводить вдома, у гостях, на вулиці, у розважальних закладах (кафе, барах, нічних клубах), натомість значно менше уваги приділяється змістовному дозвіллю (читанню, фізичній підготовці, участі у культурних заходах тощо) [10, с. 123].

Як бачимо, значна кількість молоді надає перевагу пасивним формам дозвілля. Це обумовлюється низкою причин, зокрема, браком коштів, відсутністю стійких інтересів до суспільно значущих видів дозвілля, неналежною діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері забезпечення змістовного дозвілля для молоді тощо. Відповідно, несформованість смисложиттєвих пріоритетів і беззмістовне проведення вільного часу спричинює поширення різних форм асоціальної поведінки молоді, що, у свою чергу, зумовлює появу різноманітних соціальних відхилень, які коливаються у діапазоні від незначних порушень норм суспільної моралі до вчинення тяжких злочинів. Розвиток асоціальної поведінки спотворює світоглядну і ціннісно-нормативну систему сучасної молоді, що призводить до деформації системи внутрішньої регуляції поведінки молодої особистості. Як наслідок, це зумовлює зростання рівня криміногенності у молодіжному середовищі. Так, за даними правоохоронних органів неповнолітніми або за їх участю в Україні у 2012 р. скоєно 14 238 злочинів. У підрозділах кримінальної міліції у справах дітей на обліку перебуває 14 213 осіб. У структурі підліткової злочинності в Україні найбільша питома вага припадає на крадіжки (70,5%), хуліганство (6,2%), злочини, пов'язані із незакон-

ним оборотом наркотиків (2,8%), злочини проти життя і здоров'я (2,1%) [12]. Зростання рівня підліткової і молодіжної злочинності не лише негативно позначається на стані громадського порядку і громадської безпеки держави, а й провокує розвиток аномативних настанов у масовій молодіжній свідомості. У свою чергу, такі нігілістичні, антиправові імперативи каталізують зростання різних форм нетерпимості, ксенофобії, поширення агресивних, насильницьких практик соціальної взаємодії у молодіжному середовищі. Це призводить до формування стереотипів протиправної поведінки та інституційного оформлення молодіжних екстремістських угруповань, змістом діяльності яких є провокування силових сутичок на етнонаціональному і релігійному ґрунті.

Розглядаючи вплив соціокультурних чинників на процес ескалації екстремізму, варто відзначити, що у молодіжному середовищі цей феномен має специфічні амбівалентні вияви. Як уже зазначалось вище, найперше екстремізм пов'язується із схильністю до крайніх способів реалізації протестності, яка виникає внаслідок впливу негативних середовищ них обставин. Її супутніми характеристиками є підвищена емоційність і чуттєвість у сприйнятті соціальної реальності, надмірна агресивність, схильність до протиправної поведінки і вчинення насильницьких дій щодо окремих осіб і соціальних груп, які становлять ілюзорну або реальну загрозу для інтересів і потреб депривованих прошарків молоді. З іншого боку, молодіжний радикалізм є наслідком соціально-психологічних особливостей, притаманних молодим людям внаслідок їхнього віку. Брак життєвого і професійного досвіду, невисокий соціальний статус вони намагаються компенсувати своїми волонтарними, наденергійними зусиллями впливати на процеси, що відбуваються у суспільстві. За таких умов для молодіжного середовища, особливо для його депривованих прошарків, характерною є екстремальність мислення, тобто зведення усього різноманіття соціальної реальності до певних дихотомій, де можливість вибору існує лише у межах діаметрально протилежних полюсів. Відповідно, молодіжний екстремізм як продукт екстремальної свідомості є відображенням особливостей взаємодії суспільства і молоді особистості, де екстремістська діяльність постає у вигляді спроб реалізації творчого потенціалу молоді в умовах соціокультурних трансформацій. Через це, зосередження молодими людьми своїх творчих зусиль у політичній площині породжує специфічні, екстравагантні форми політичної участі, де політика розглядається як своєрідна гра, а метою участі у політичних процесах є не здобуття влади, а необхідність привернення уваги до своїх буденних потреб і

запитів. В ідеологічному сенсі такий ігровий варіант політичної участі набуває вигляду авангардного мистецтва, у продуктах якого сплітаються взаємовиключні, незвідні, парадоксальні ідеї та гасла, які вирізняються своєю незвичністю та яскравістю. Зазначене політичне позиціонування об'єктивно зумовлює маргіналізацію екстремістські налаштованих молодіжних груп, що сприяє їхньому перетворенню у специфічні утворення субкультурного типу, які виробляють власні комунікативні і розпізнавальні системи, принципи взаємодії із оточуючим середовищем, уніфікують поведінкові стереотипи своїх представників тощо.

Така специфічна сутність екстремізму є вагомою умовою виникнення соціокультурних протиріч і конфліктів, які виникають у процесі взаємодії між окремими індивідами та соціальними групами. Напруга у відносинах між ними може виникнути внаслідок взаємного несприйняття і заперечення цінностей, смислів і символів, властивих певній соціальній групі. У цьому контексті ми поділяємо думку російських соціологів Ю. Зубок і В. Чупрова, які у своїх дослідженнях, присвячених проблематиці молодіжного екстремізму, серед причин його ескалації вказують на вагомість саме субкультурних чинників [6, С. 40].

Соціальний протест молоді як прагнення заявити про свої інтереси, звільнитись від надмірної опіки з боку старшого покоління постає у вигляді ціннісного конфлікту, що виникає між різними віковими групами. Під впливом об'єктивних (економічних, політичних, соціокультурних) і суб'єктивних (психофізіологічних) чинників молодь намагається відтворити власну систему норм і цінностей, які можуть доповнювати (субкультура), заперечувати і пропонувати альтернативні варіанти (контркультура) або відкидати без будь-яких пропозицій (антикультура) базові засади домінантної у суспільстві культури. Ця обставина є значущою передумовою для виникнення екстремізму, оскільки відтворення власної ціннісно-нормативної системи посилює внутрішньогрупову консолідацію, артикулює значущість цієї групи шляхом вироблення ворожого ставлення до тих представників суспільства, чії цінності і норми поведінки не відповідають критеріям цієї спільноти. Особливості впливу субкультурних чинників дозволяють нам виокремити відносно конструктивний (або творчо-естетський) та деструктивний (або антикультурно-фанатичний) зміст молодіжного політичного радикалізму та екстремізму.

На наше переконання, у широкому сенсі екстремізм існує у вигляді антикультурної альтернативи, оскільки через свій асоціальний зміст є нездатним забезпечувати духовне збагачення особистості. Смисловий кон-

текст екстремізму базується на духовному негативізмі, правовому нігілізмі, експлуатації тем насильства, руйнування, соціальної деструкції як неодмінної умови для уявного оновлення суспільних процесів. Внаслідок цього екстремістську діяльність доцільно розглядати як механізм відчуження індивіда від цінностей домінантної у суспільстві культури.

Окреслення смислових і символічних меж своєї спільноти найчастіше відбувається за етнічними та професійними ознаками, що, у свою чергу, сприяє запуску ксенофобських настанов і різних форм нетерпимості. У свою чергу, надмірна артикуляція власної соціокультурної неповторності суттєво знижує рівень інтегрованості представників такої спільноти до суспільних процесів, що обумовлює її маргінальне становище у соціумі.

Прояви маргінальності як передумови набуття молодіжною спільнотою екстремістських ознак свідчить про порушення процесу соціалізації, кризи соціальної адаптації та ідентифікації молодих людей у суспільстві. Набуття ними стійкого маргінального статусу визначає ставлення молодих людей до соціальних реалій, основою якого є невдоволеність своїм соціальним статусом і бажання його підвищити, ворожість до інших людей, схильність до анормативної поведінки, що виступають детермінантами саморадикалізації таких осіб та формування різних напрямків їхньої делінквентної активності.

Затаких умов криміналізація депривованої частини молодіжного соціуму як наслідок його маргінального стану є вагомим чинником виникнення і розвитку екстремістських спільнот. Поряд із соціально-економічними причинами, зростання рівня криміногенності сучасної молоді провокується панівними у сучасному суспільстві вульгарно-матеріалістичними ціннісними орієнтирами. Досягнення високого рівня матеріального добробуту при ігноруванні високодуховних ідеалів через цілком об'єктивні причини є недосяжним для переважної більшості членів суспільства. Тим не менш, бажання перетворити свій маргінальний статус у більш суспільно значущий виключно через покращення свого майнового стану обумовлює легітимацію у свідомості депривованих індивідів нігілістичних, антиправових настанов. Створення ерзац-героїчного ореолу навколо представників кримінального світу через популяризацію у засобах масової інформації, романтизація їхнього образу у продуктах масової культури поступово призводить до формування лояльного ставлення до них з боку населення і трактування насильницьких методів як найбільш дієвих і ефективних. Як наслідок, відбувається інкорпорація цінностей кримінального світу до буденної культури. Вони стають вагомим склад-

ником внутрішнього змісту домінантних у суспільстві культурних норм і правил поведінки, а криміналізовані мовно-естетичні символи стають предметом побутового спілкування. Сленгові конструкції, запозичені із фразеологічного апарату кримінальної субкультури, активно циркулюють у буденному мовленні, вживаються у повідомленнях засобів масової інформації, використовуються політичними і державними діячами під час публічних виступів. Фактично, деякі кримінально-субкультурні семанти набувають статусу офіційних визначень.

Можна сказати, що через масоване впровадження елементів кримінального світу до вітчизняної політичної культури відбувається своєрідна знаково-символічна делегітимація органів державної влади та управління. Діяльність їхніх посадових осіб асоціюється у масовій свідомості виключно із схильністю до вчинення протиправних дій, зокрема, корупції, застосування незаконних схем при розподілі об'єктів власності тощо. Закріплення за ними статусу морально занепалих осіб, а відповідно й дискредитація системи державної влади у цілому, стає своєрідним ідеологічним обґрунтуванням щодо можливостей застосування насильства як допустимого знаряддя задля відновлення порушених прав окремих індивідів або деяких соціальних груп. Тому підсилені соціально-економічними негараздами соціокультурні деформації обумовлюють появу у масовій молодіжній свідомості ціннісних орієнтирів, смисложиттєвою основою яких є конфлікт із правовими нормами задля підвищення значущості своєї ролі у суспільстві, досягнення високого рівня матеріального добробуту і влади. Кримінальна активність депривованих прошарків молоді внаслідок інформаційних впливів з боку ЗМІ і окремих суб'єктів політики здатна набувати політизованих екстремістських форм, де об'єктами ненависті стають іноземці, представники окремих релігійних громад тощо.

Серед соціокультурних чинників, які сприяють зростанню радикалістських настанов та екстремістських проявів у молодіжному середовищі України, варто відзначити вплив сучасної масової культури. Її експансія супроводжується поступовим витісненням цінностей національної духовної культури. Залучення і використання значних фінансових і матеріально-технологічних ресурсів дозволяє сучасній масовій культурі здійснювати неперервну фронтальну атаку на свідомість сучасної молоді. Її сурогатні продукти (художні фільми, серіали, музичні записи тощо), як правило, є малозмістовними і відзначаються своєю вкрай невисокою художньою цінністю, пропагуючи надмірний еротизм, жорстокість, насильство, цинізм.

Доводиться констатувати, що продукти сучасної масової культури негативно позначаються на процесах соціалізації молоді, формуючи у її свідомості виключно інфантильне, споживацьке ставлення до життя. Тиражування яскравих образів, які не знаходять свого вияву у реальному житті, сприяє формуванню у сучасної молоді завищених соціальних очікувань, що здебільшого мають матеріальний вимір, за відсутності реальних можливостей для їхнього задоволення. Спроби втілити пропаговані цінності і норми поведінки у реальному житті призводять до своерідної деформації свідомості, негативно позначаючись на різних формах соціальної взаємодії молодого покоління. Маючи незначний життєвий досвід і намагаючись вибудувувати свою поведінкову лінію у відповідності до стереотипів, що випливають із навіюваних ЗМІ і соціальними мережами «образів» і продуктів масової культури, молодь вступає у конфронтацію із старшим поколінням, яке ще володіє певним «запасом міцності» у вигляді традицій і цінностей національної духовної культури. Бажання швидкого збагачення і включення до «гламурного» життя мають амбівалентні вияви. З одного боку, стрімка духовна деградація на тлі захоплення ідеєю швидкого збагачення обертається суттєвим зростанням протиправних діянь, скоєних із корисливих мотивів, а з іншого — усвідомлення неможливості досягнути пропагованих масовою культурою життєвих стандартів сприяє накопиченню соціальної невдоволеності, духовному і культурному відчуженню від суспільства та екзальтації у молодіжній свідомості соціально-протестних настанов, які знаходять своє відображення у різноманітних політизованих радикалістських доктринах.

Соціально-економічні і культурні контрасти, що проявляються в існуванні незначного прошарку надбагатих і переважної більшості осіб, які мають невисокий дохід, різниця в умовах праці, способах проведення дозвілля і відпочинку сприяє прискореному загостренню цієї протестності. Фрустраційний стан депривованої частини молоді знаходить свій вияв у різних формах соціального негативізму: від порушення дрібних норм моралі, поширення грубості і некультурності серед молоді до утворення вуличних злочинних банд, екстремістських спільнот, які свою протиправну діяльність обґрунтовують перекрученими та спотвореними ідеалами справедливості. Спорадичні спалахи насильства як прояви боротьби із матеріальними надмірностями та засиллям «гламуру» на тлі перманентних економічних катаклізмів, наслідки яких відчувають практично усі верстви населення України, не викликають значного громадського осуду і знаходять певне схвалення у суспільстві.

Каталізаторами соціокультурних протиріч, які провокують появу екстремістських настроїв, також є незвідність деяких соціокультурних норм окремих соціальних спільнот. У цьому контексті слушною видається думка російського дослідника Д. Гуськова, який зазначає, що «... смисли однієї культури не перекладаються повністю на мову іншої культури, що інколи трактується як несумісність різних культур і неможливість діалогу між ними» [5, с. 14]. У процесі взаємодії між ними через побоювання перед «чужим» і «незбагненим» відбувається несприйняття і відторгнення цих норм, що стає підставою для виникнення корозії відносин між різними соціальними спільнотами. Їхнє бажання зберегти свою соціокультурну неповторність обумовлює появу низки факторів, які провокують появу екстремізму, а саме: спроби консолідації людей у межах певної соціальної спільноти (етнічної, релігійної тощо), зростання рівня напруженості у сфері міжнаціональних і етноконфесійних відносин, поширення ксенофобії та різних форм нетерпимості до представників інших етногруп і релігійних громад. Відповідно, націоналістична міфологія та екзальтоване розуміння релігійності стають вагомими складниками різноманітних радикалістських доктрин.

Як наслідок, сьогодні правозахисні організації України фіксують зростання ксенофобських проявів на побутовому рівні і збільшення кількості насильницьких дій щодо іноземців. Наприклад, за результатами дослідження «Регіональна толерантність, ксенофобія та права людини в Україні у 2012 р», проведеного цією ж організацією, встановлено, що найбільша неприязнь з боку населення спостерігається до ромів, африканців, азіатів, арабів, кавказців [2]. Соціологи організації відзначають, що відносно цих груп в Україні сформована латентна ксенофобська настанова, тобто упереджене ставлення, що впливає з приналежності до представників певної етногрупи, незважаючи на їхнє реальне становище у суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто відзначити, що поширення екстремістських тенденцій у сучасному молодіжному середовищі України обумовлюється впливом низки соціокультурних чинників. Суперечливий характер суспільних трансформацій обумовлює девальвацію і розпад ціннісно-нормативної системи, що негативно позначається на процесах соціалізації та адаптації молодого покоління, суттєво звужує рівень його інтегрованості до процесів, що відбуваються у суспільстві. Слабка контрольованість інформаційних потоків призводить до поширення деструктивних впливів на молодіжну свідомість, що спричинює поступове витіснення цінностей національної духовної культури та їхню

заміну примітивними ерзац-культурними зразками. Вульгарна матеріалізація духовного життя, становлення культу споживацтва сприяє укоріненню у молодіжному середовищі егоїзму, жорстокості, агресії, стрімкому знеціненню моральних цінностей, поширенню нігілістичних, антиправових настанов.

Зменшення можливостей для проведення змістовного дозвілля, тотальна комерціалізація спортивних, освітніх і культурних закладів на тлі прогресуючого економічного зубожіння населення обумовлює поширення серед молоді різноманітних девіантних і делінквентних тенденцій, що зумовлюють її маргіналізацію, відчуження і протиставлення суспільству.

Бажання досягти соціальних висот при ігноруванні необхідності набуття суспільно значущих знань і навичок, падіння важливості суспільно корисної праці у структурі ціннісних орієнтацій сучасної молоді та її матеріальна незабезпеченість призводить до кризи принципів толерантності, підвищення рівня агресивності депривованих прошарків молодіжного середовища, зростання екстремальності їхньої свідомості. Наслідками цих процесів є поступове формування образу «ворога», вагомими складниками якого є національні та етнокультурні відмінності. Боротьба з цим уявним ворогом набуває вияву агресивної ідеологізованої ксенофобії та різних форм нетерпимості, які реалізуються у різноманітних екстремістських практиках.

Зазначені вище обставини зумовлюють необхідність суттєвого удосконалення стратегій розвитку державної молодіжної політики в Україні у частині, що стосується забезпечення молоді належних умов для її соціального становлення і адаптації до суспільних процесів, домінування цінностей вітчизняної духовної культури, виховання принципів толерантності та взаємоповаги, що сприятиме нейтралізації агресивних, насильницьких проявів її маніфестації у суспільному житті та забезпечить реалізацію її конструктивних, творчих здібностей.

Як подальші напрями дослідження перспективними автор вважає розкриття особливостей впливу соціально-економічних чинників на процес ескалації політичного радикалізму та екстремізму у молодіжному середовищі України.

Список використаних джерел:

1. Амирокова Р. А. Политический экстремизм в современном политическом процессе России: автореф.

- дисс. на соискание науч. степени канд. полит. наук: спец. 23.00.02 / Р. А. Амирокова. — Черкесск, 2006. — 28 с.
2. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Регіональна толерантність, ксенофобія та права людини в Україні у 2012 р» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Недержавної громадської організації «Інститут прав людини і запобігання екстремізму та ксенофобії». — Режим доступу: http://www.ihrpex.org/upl/doc/zvit_jan_2013_58.doc.
  3. Бааль Н. Б. Методы профилактики политического экстремизма молодежи / Н. Б. Бааль // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского — 2012 - № 1 (1). - С. 293–297.
  4. Бокарев В. А. Рост ксенофобии и экстремистских настроений как следствие усиливающейся пассионарности современной молодежи [Электронный ресурс] // В. А. Бокарев // Теория и практика общественного развития. — 2012. - № 2. - Режим доступа: <http://www.teoria-practica.ru/-2-2012/sociology/bokarev.pdf>.
  5. Гуськов Д. В. Экстремизм в культуре / Д. В. Гуськов // Человек в мире культуры. — 2012. - № 4. — С. 13–19.
  6. Зубок Ю. А. Молодежный экстремизм: сущность и особенности проявления / Ю. А. Зубок, В. И. Чупров // Социологические исследования / СОЦИС. - 2008. - № 5. - С. 37 - 47.
  7. Інформаційно-аналітична довідка Управління соціальних служб щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі—центри) за деякими напрямками роботи за 2012 рік (відповідно до Протоколу апаратної наради № 3 від 11.03.2013) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. - Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=149408&cat_id=138144.
  8. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України. - Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/7789>.
  9. Кубякин Е. О. Особенности воздействия массовой культуры на социализацию молодежи [Электронный ресурс] / Е. О. Кубякин // Общество: философия, история, культура. — 2011. — № 1–2. — Режим дост: <http://dom-hors.ru/issue/fik/1-2011-1-2/kubyakin.pdf>.
  10. Молодь в умовах становлення незалежності України (1991–2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді

- України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О. В. Белишев (голова) та ін.]. — К., 2011. — 316 с.
11. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е. М. Лібанової. - К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.
  12. Тимошук О. Підліткова злочинність. Як в Україні планують її побороти [Електронний ресурс] / О. Тимошук // Офіційний сайт Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ». — Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2013-04-02/8945221-p_dl_tkova_zlochinn_st_yak_v_ukra_n_planuyut_poboroti.htm.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2013 р.

Васильчук Е. О. Влияние массовой культуры на рост радикалистских установок и экстремистских проявлений в молодежной среде Украины
Констатируется, что распространение экстремистских настроений в значительной мере обуславливается девальвацией и распадом ценностно-нормативной системы, что отрицательно сказывается на процессах социализации и адаптации молодого поколения, существенно сужает уровень его интегрированности в общественные процессы.

Ключевые слова: политический радикализм и экстремизм, молодежная среда, ценностно-нормативная система, механизмы социализации.

Vasylchuk E.O. The influence of popular culture on growth radicals guidelines and extremist manifestations in youth Ukraine.

It is noted that the spread of extremist sentiment can be explained by the devaluation and collapse of values and normative system, which affects the process of socialization and adaptation of the younger generation, significantly reduces the level of integration of the processes taking place in society.

Keywords: political radicalism and extremism, youth, value-normative system, mechanisms of socialization.